

В І Д Г У К

офіційного опонента

на дисертацію Лісіна Дмитра Сергійовича

**«Вплив вікінгів на розвиток ірландського суспільства в
кінці VIII–Xст.»**,

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07. 00. 02 – **всесвітня історія.****

Історія різних народів традиційно залежить від їх взаємин одного з одним. Особливо це стосується епохи Середньовіччя, коли завойовницькі походи були звичайною нормою у міжнародних стосунках європейських країн. Потужним й, без перебільшення, найвпливовішим фактором цих стосунків у Західній Європі кінці VIII–Xст. були набіги та завоювання вікінгів. Проте у численних наукових дослідженнях, присвячених проблемі норманського тиску, по суті залишається майже нез'ясованою проблема впливу вікінгів на розвиток ірландського суспільства. Поодинокі звертання окремих зарубіжних авторів до деяких аспектів цієї проблеми не були спрямовані на комплексне вивчення значення норманського фактору на розвиток ірландського суспільства у всіх сферах його життя.

Подана до захисту кандидатська дисертація Лісіна Дмитра Сергійовича заповнює цю очевидну прогалину вітчизняної історичної науки. Актуальність цієї праці відповідає ступеню її реальної затребуваності в науці.

Структура дисертаційного дослідження Д. С. Лісіна зумовлена комплексом сформульованих автором завдань. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, численних додатків.

Кожний із п'яти розділів має свою особливість і водночас органічно пов'язаний з іншими, що додає праці необхідну цілісність.

Перший розділ присвячений аналізу історіографії та джерельної бази дослідження. Автор докладно виклав рівень і характер вивчень зарубіжних і вітчизняних авторів XIX – початку XXI ст. Специфіка проблеми зумовила звертання Д. С. Лісіна головним чином до праць ірландських, британських та скандинавських авторів (Сеумас МакМанус, Андрес Магнус Стрінгольм, Доннхад О'Коррен, Альфред Сміт, Девід Думвіль тощо). Дисертант об'єктивно оцінює спеціальну літературу й не залишає поза межами історіографічного огляду жодного знакового дослідження.

Варто відзначити використання автором значної кількості писемних джерел ірландського, скандинавського походження, та джерел з інших країн. Можна цілком погодитися з автором, що головними джерелами до історії Ірландії в період Середньовіччя залишаються хроніки: «Аннали Ульстера», «Аннали чотирьох майстрів», «Аннали Тігернаха» тощо. Автор використовує зміст й скандинавських джерел, серед яких головне значення мають саги, проте цілком слушно вказує на те, що даний вид джерел є малокорисним при вивченні політичної історії Ірландії. Тим самим Д.С. Лісін підтвердив висновки західноєвропейських дослідників з цієї теми. Окрему групу джерел дисертаційного дослідження складають матеріальні пам'ятки, що були знайдені в ході археологічних розкопок, зокрема численні скарби.

Другий розділ дисертації присвячений теоретико-методологічним засадам дослідження. Автор розглядає цілу низку як загальнонаукових, так і спеціально-історичних та міждисциплінарних методів (аналізу і синтезу, індукції та дедукції, статистичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-системний та ін.), особливості термінології, хронології, ономастики, топонімії.

Предметом третього розділу дисертації є військово-політичний вплив вікінгів на Ірландію. В трьох параграфах цього розділу послідовно аналізується політична ситуація в Ірландії та Скандинавії напередодні епохи вікінгів, роль вікінгів в міжусобних війнах ірландських королівств, вплив вікінгів на військову справу в Ірландії у IX – на початку XI ст. Автор цілком слушно вважає, що Ніалл Дев'яти Заручників (379 (?) – 405) став першим, кого можна назвати Верховним королем Ірландії, а вже у VII ст. на острові налічувалося 185 дрібних державних утворень. Можна погодитися з Д.С. Лісіним та його попередниками в тому, що чи не єдиним фактором, який на той час об'єднував ірландців, було християнство. У питанні про місію Св. Патрика та його ролі у християнізації Ірландії, автор не залишив поза уваги відому історіографічну дискусію про постаті Патрика та Палладія й висловив особисту думку, що це одна особа, а джерела містять відомості про одну місію.

Автор досить чітко реконструював історію військових зіткнень ірландців із норманами. Принципово важливим є думка дисертанта про те, що, «не зважаючи на агресію з боку скандинавів, ірландська аристократія на певному етапі, а саме з середини IX ст. почала активно залучати норманів у свої протистояннях» (с. 63), а «альянси між вікінгами та ірландцями були доволі поширеним явищем» (с. 66). Тим самим автор цілком слушно акцентує дослідницьку увагу на одному з головних висновків, а саме: вікінги не були фактором, який сприяв об'єднанню ірландців навколо спільної мети.

Найважливішою частиною дослідження, на наш погляд, є четвертий розділ «Вплив вікінгів на культурно – релігійне життя Ірландії». Вважаємо цілком виправданою її структуру. Автор спочатку розглядає особливості культурного розвитку Ірландії напередодні епохи вікінгів, потім аналізує прояви впливу вікінгів на культуру Ірландії у VIII - XI ст. після чого зосереджує увагу відносинах вікінгів і християнської церкви в Ірландії.

Автору вдалося довести, що деякі язичницькі культури, наприклад культ води продовжували існувати в християнській традиції Ірландії (с. 91-92). Водночас культ священних тварин (бика, кабана, ведмедя) з приходом християнства, на думку дисертанта, «змінюється кардинально і можна говорити про його практичне зникнення з культурного життя Ірландії» (с.93).

Традиційно важливим питанням історії ірландської культури є питання про центри цієї культури. На відміну від французької дослідниці Ф. Анри автор вважає хибною думку про те, що всі сфери мистецтва перебували у виключній компетенції релігії. «Поза монастирями існували й інші центри культури, - вказував дисертант, - наприклад, у королівських резиденціях, де також активно розвивалась література» (с. 100). Вікінги зіткнулись в Ірландії з високорозвиненою культурною та світоглядною традицією ще й тому, що представники духовенства в Ірландії одночасно були провідними діячами культури і в своїй діяльності формували світогляд місцевого населення. Автор цілком слушно вважає, що «монастирське життя було стержнем всього релігійного життя острова» VI – IX ст (с. 117), а «ірландські аннали характеризують відносини вікінгів і церкви як ворожі» (с. 120).

В останньому, п'ятому розділі «Вплив вікінгів на соціально-економічне життя Ірландії» розглядається місце вікінгів в свідомості ірландського суспільства, їх вплив на соціальне становище Ірландії та на її економічне життя. Поява вікінгів в Ірландії, як вважає автор, безумовно, спричинила суспільні зміни на острові, причому в усіх верствах населення, а «завдяки присутності вікінгів на острові стрімко починають розвиватися міста» (с. 142). Цей соціальний вплив вікінгів дисертант умовно поділив на два етапи: перший, що тривав до середини IX ст., він характеризує в цілому як руйнівний. Другий етап розпочався із появою міст скандинавів і

закінчився з епохою вікінгів. Зміни в економіці Ірландії автор пов'язує з включенням вікінгів в політичне життя острова, а стрімкий розвиток ремесел – з появою міст вікінгів, які стали основними осередками торгівлі. Можна цілком погодитися з однією з головних думок дисертанта про те, що «не зважаючи на агресивний характер діяльності скандинавів, присутність вікінгів на острові позитивно вплинула на розвиток Ірландії і дала змогу місцевим правителям включитися в економічне життя Європи» (с. 166).

У висновках дисертаційного дослідження підкреслюється значення епохи вікінгів в історії Ірландії. Мі цілком згодні з одним з найважливіших висновків дисертанта, який вважає, що поява вікінгів на острові кардинально вплинула на розвиток ірландського суспільства у всіх сферах його життя. У цілому, автор повною мірою володіє як історичними, так й історіографічними методами дослідження. Дисертант не ухиляється від професійної полеміки й уточнень. Автору властивий новаторський й об'єктивний погляд на реальні масштаби, значення, напрями військового руху вікінгів. Чітко сформульовані висновки дають цілісне уявлення про вплив вікінгів на військово-політичний, соціально-економічний, культурно – релігійний розвиток Ірландії.

Привертає увагу й вдале застосування дисертантом численних додатків, які доповнюють цілісне сприйняття означеної проблематики.

Разом з тим така складна комплексна робота, що вимагає фундаментальної підготовки і скрупульозної роботи з джерелами й історіографією не вільна від деяких зауважень і побажань:

1) У вступі, назві дисертаційного дослідження та назвах його окремих підрозділів містяться деякі хронологічні розбіжності. Наприклад, метою свого дослідження автор вважає «аналіз ступеня впливу вікінгів на ірландське суспільство кінця VIII – X ст.» (с. 4). Це цілком збігається й з хронологією назви дисертації («в кінці VIII – X ст.»). Проте в назвах деяких підрозділів їхні хронологічні межі відступають від декларованих: 3.2 Роль

вікінгів в міжособних війнах ірландських королівств IX – початок XI ст; 4.2 Етнічні і культурні зв'язки вікінгів та ірландців у VIII – XI ст.; 5.1 Місце вікінгів в свідомості ірландського суспільства кін. VIII – поч. IX ст.

2). Одним з головних методів історичного дослідження традиційно є порівняльно-історичний метод. Проте у тексті дисертації Д.С. Лісіна містяться лише поодинокі спроби його застосування (наприклад, порівняння військової організації та озброєння ірландців й вікінгів (с. 82-84); процес християнізації в Ірландії порівняно з християнізацією у континентальній Європі (с. 100). Проте від дисертаційного дослідження, присвяченого аналізу різноманітних векторів впливу вікінгів на розвиток ірландського суспільства, слід було очікувати порівняння масштабів та наслідків цього процесу з впливом вікінгів на інші регіони Європи.

3). Потребує пояснень автора зміст параграфа 3.1 «Соціо-політична та релігійна ситуації в Ірландії та Скандинавії напередодні епохи вікінгів» у зв'язку з тим, що в цьому параграфі аналіз процесів політичного розвитку Ірландії завершується V століттям. Проте вторгнення вікінгів у Ірландію розпочалися лише наприкінці VIII століття. Таким чином поза уваги автора фактично залишився значний хронологічний пласт V-VIII ст.

4). Одним з головних розділів дисертаційного дослідження Д.С. Лісіна є розділ 5. «Вплив вікінгів на соціально-економічне життя Ірландії». Цей вплив не викликає сумнівів і є цілком логічним з огляду на довготривалу експансію вікінгів, їх поступове заселення Ірландії, заснування ними численних поселень тощо. Проте перший параграф цього розділу має назву «Місце вікінгів в свідомості ірландського суспільства кінця VIII – початку IX ст. (с. 128-140). Не лише за назвою, але й за змістом цей параграф автору логічніше було включити до попереднього четвертого розділу «Вплив вікінгів на культурно – релігійне життя Ірландії».

5). Одним з істотних достоїнств дослідження Д. С. Лісіна є використання ним численних іноземних, головним чином англомовних,

історичних досліджень. Проте до списку літератури варто було включити низку відомих узагальнюючих історичних праць та історіографічних публікацій, зокрема першу в Російській імперії працю з історії Ірландії Г. Є. Афанасьєва (див.: Г. Е. Афанасьев. История Ирландии. – СПб., 1907. – 312 с.), перший в медієвістиці України нарис І. В. Луцицького з історіографії Швеції (Див.: Луцицкий И.В. Очерк развития исторической науки в Швеции // (Киевские) Университетские известия. – 1885. - №4. – С. 163-188; №5. – С. 208-231), Джонс Гвин. Викинги. Потомки Одина и Тора. М., 2010.– Ч.3. Экспансия викингов за море. Гл. 3. Экспансия на юг и юго-запад до 954 г.). та ін.

б). Автору слід було істотно скоротити деякі з численних цитат мовою оригіналу. Такі цитати та підрядкові переклади до них займають багато обсягу дисертації, а тому в окремих випадках їх краще було б помістити в додатках.

7). В дисертації містяться повтори, наприклад питання щодо впливу вікінгів на появу ірландських міст, неортодоксальний характер ірландського християнства й особливо місця жінки в ірландському суспільстві. Автор спочатку розглядає місце жінки у релігійних культурах, фольклорі, міфології, магії, обрядах коронації ірландців (див.: Розділ 4. Вплив вікінгів на культурно – релігійне життя Ірландії. Параграф 4.1 Особливості культурного розвитку Ірландії напередодні епохи вікінгів (с. 93-99)), а потім характеризує місце ірландської та скандинавської жінки у контексті суспільних контактів, перш за все у сімейно-шлюбних відносинах у розділі 5 (Див.: Вплив вікінгів на соціально-економічне життя Ірландії. Параграф 5.2 Вплив вікінгів на соціальне становище Ірландії (с. 146-148)). Враховуючи важливість та сучасну актуальність тематики гендерних проблем було б доцільно присвятити проблемі ролі та місця жінки в ірландському суспільстві окремий параграф.

8). Деякі висновки автора є достатньо суперечливими. Це стосується, наприклад, одного з найважливіших питань про вплив скандинавської загрози на об'єднання ірландців. На с. 71 дисертант зазначає: «Можна стверджувати, що вікінги не були фактором, який сприяв об'єднанню ірландців навколо спільної мети». Але вже на с. 87 автор стверджує: «Поява загрози з боку скандинавів призвела до мобілізації, консолідації та модернізації суспільства». Автор, на жаль, не висловив чіткої та науково обґрунтованої тези й про те, коли саме вікінги в Ірландії почали приймати християнство. Без вирішення цього питання важко говорити про ступень релігійного впливу ірландців на вікінгів. Дисертант взагалі вважає «дещо некоректним спробувати визначити точну дату, коли вікінги почали приймати християнство в Ірландії», головним чином тому, що процес християнізації вікінгів «розпочався ще за межами Ірландії»(с. 121, 126). Такі висновки потребують більш розгорнутих уточнень.

Всі ці зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Дисертація Д. С. Лісіна є самостійним завершеним комплексним дослідженням важливої та маловивченої в історичній літературі теми, написаним на основі широкого кола джерел. Результати дослідження в сукупності вирішують важливу наукову проблему в галузі медієвістики. Очевидно, що ця праця стане вельми корисною не тільки для медієвістів, але й для всього наукового гуманітарного середовища.

Дисертація оформлена у відповідності з встановленими вимогами. Результати праці повністю викладені в статтях дисертанта, опубліковані у фахових журналах, апробовані на авторитетних наукових конференціях. Основні положення дисертації ідентичні зі змістом автореферату.

Все зазначене вище дає підстави вважати, що дисертація Лісіна Дмитра Сергійовича «Вплив вікінгів на розвиток ірландського суспільства в кінці VIII–X ст.» відповідає встановленим вимогам ДАК України щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всевітня історія.

Доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри
туристичного бізнесу
Харківської державної
академії культури

С. І. Лиман